

Çocuğun Ahlaki Gelişimi

Kohlberg, ahlaki gelişimde zihinsel etkenler üzerinde önemle duran ve gelişim kavramını buna göre oluşturan araştırmacılardan biridir. Kohlberg'e göre ahlak, hak-haksızlık, doğru-yanlış, iyi-kötü konularında bilinçli yargılama ve karar vermeyi ve bu karar doğrultusunda davranışta bulunmayı kapsayan bilişsel bir yapıdır. Bir başka deyişle Kohlberg'e göre bilişsel bir yetenek olan ahlak, bireyin kendisinin belirlediği ve aynı zamanda evrensel ilkelerle örtüşebilecek düzeydeki ilkelere göre yargıda bulunması, kararlar alması ve bu doğrultuda da davranabilmesi yeteneğidir.

Kohlberg ahlak gelişiminin bilişsel gelişim ile paralellik gösteren bir yaklaşım içerisinde olduğunu açıklamıştır. Tayland, Malezya, Meksika, Türkiye gibi çeşitli ülkelerdeki ahlaki düşünceleri araştıran Kohlberg, bu ülkelerde yaşayan bireylerde birbirine benzer gelişim süreçlerinin varlığını saptamıştır. Gelişim sürecinin bir dine ya da dinsizliğe de bağlı olmadığını belirlemiştir. Kohlberg'e göre bütün kültürlerdeki insanlar adalet, eşitlik, sevgi, saygı, otorite gibi aynı temel ahlaki kavramları kullanırlar.

Kohlberg de Piaget gibi çocuk ve yetişkinlerin, belirli durumlarda davranışlarını yöneten kuralları nasıl yorumladıklarını incelemiştir. Ancak Piaget'den farklı olarak Kohlberg, araştırmasını, çocukları oyunda gözleyerek değil, çocuklara ve yetişkinlere, ahlaki ikilemleri kapsayan belirli durumlar vererek, onlara bu durumlarda nasıl tepkide bulunacaklarını sorarak yürütmüştür. Onun en meşhur sorularından birisi şudur:

“Hans'ın karısı ölümcül bir hastalığa yakalanmıştır. Doktorlar ancak bir eczacının geliştirdiği bir ilacın fayda edeceğini söylerler. Hans eczacıya gider. Eczacı oldukça yüksek bir fiyat ister. Hans istenen paranın ancak yarısını bulabilir. Eczacıya yarısını teklif eder, eczacı kabul etmez. Yarısını daha sonra ödemeyi teklif eder, eczacı yine kabul etmez. Hans da akşam eczaneye gizlice girip ilacı çalar. Hans suçlu mudur? Suçluysa nedensuçludur? Hans suçsuz mudur? Suçsuzsa neden suçsuzdur?”

Kohlberg, aldığı cevapları sınıflayarak, insanların altı yargı aşaması geçirdiklerini belirtmektedir. Bu altı aşama ise, “Gelenek öncesi düzey”, “Geleneksel düzey”, “Gelenek sonrası düzey” olmak üzere üç ana evrede meydana gelmektedir. Diğer kuramlarında olduğu gibi, her bir düzey kendinden önceki düzeye dayanmakta, kendinden sonraki döneme temel oluşturmaktadır.

GELENEK ÖNCESİ DÜZEY

Bu düzey çocuğun, iyi kötü, doğru yanlış konusundaki yargıları, kendisinin yakınında bulunan ve fiziksel üstünlüğe sahip, genellikle anne baba gibi otorite kaynaklarına dayanır. Bu aşamada, doğru ya da yanlış olanı yargılamak için çocuğun kullandığı ölçütler, içsel olmaktan çok dışsaldır. Özellikle, çocuğun eylemlerinin doğru ya da yanlış oluşunu belirleyen, bu eylemlerin sonuçlarıdır. Bu düzeydeki çocuklar, insan yaşamının değerini, sadece kendi ihtiyaçlarını karşılayacak bir araç olarak görürler ve kendi ihtiyaçlarını ön planda tutarak, bu ihtiyaçlarını tatmine yönelirler.

CEZA-İTAAT DÖNEMİ (4-5 YAŞ)

Bu evrede davranışın sonucunda doğruluk ve yanlışlığına bakılır. Örneğin çocuk eğer ahlaki olarak hata yapmışsa cezalı, doğru olanı yapmışsa değildir. Olayın gerisindeki neden önemli değildir. Birinci evre son derece ilkel özellikler taşır. Çocuk bütün sorunlara fiziki cezalarla çözüm arar. Zıddı olan doğru davranış düşüncesi de ödül getirir kanısındadır. Çocuklar bu evrede, kendilerini henüz bir toplumun üyesi olarak algılamazlar ve ahlakı, kendilerinin dışında bir olgu olarak görürler. Kohlberg'e göre bu evrede otorite, fizyolojik bakımdan güçlü görülmekte ve dolayısıyla bu erişilmez gücün oluşturduğu sabit ve durağan kurallar dizisine, sorgusuz sualsiz zorunlu bir itaat görülmektedir. Bu evreye ilişkin örnek olarak, trafik polisinin olmadığı bir kavşakta kırmızı ışıkta geçen sürücünün davranışı veya sınavda hocasının görmeyeceğini anlayan öğrencinin kopya çekmesi verilebilir. Bu devrede buluna kişiler "Hans suçludur" derler ve polis onları yakalayıp cezalandırmasını isterler. Çünkü sonuçta Hans hırsızlık yapmıştır. Nedeni önemli değildir.

ÇIKARA DAYALI ALIŞ VERİŞ DÖNEMİ (6-9 YAŞ)

Bu evrede göze göz dişe diş anlayışı hâkimdir. Kurallara, ihtiyacı karşıladığı sürece uyulur. Bu dönemdeki birey için her şey karşılıklıdır. Bu dönemde "doğru" olan şey, diğer insanların ihtiyaçlarını da dikkate alan, somut ve karşılıklı adil alışverişidir. Bu evredeki kişi ne kadar verirsem o kadar almalıyım anlayışına sahiptir. Çocukların kendi ihtiyaç ve isteklerinin karşılanması bu evrede önem arz eder. Bu aşamada belirgin düşünce "eşitlik" olduğu için, "iyilik ya da kötülüklerin karşılıklı eşit paylaşımı" ahlak anlayışının temelini oluşturmaktadır. Çocuklar bu dönemde diğer insanların da ilgilerinin farkına varırlar. Ancak, ahlakî yargıda bulunacakları zaman, başkalarının ihtiyaçlarını somut bir şekilde dikkate almakla birlikte, hala ilk planda kendilerinin ihtiyaçları ile ilgilidirler. Bu evrede çocuk, otoritenin de hata yapabileceğini somut olarak kavramaya başlar. Böylece, otoritenin daha önce düşündüğü gibi güçlü olmadığını anlamaya başladığında, topluma karşı yeni bir bakış açısı kazanır ve yavaş yavaş kendini diğer insanların yerine koyar. Ancak, bu evrede düşünce hala somut seviyededir. Bu dönemdeki kişilere göre "Hans suçsuzdur, karısı için böyle yapmıştır. İnsan karısı için böyle davranmalıdır. Karısı da onun için böyle yapardı." şeklinde düşünürler.

GELENEKSEL DÜZEY

Bu düzeydeki birey, gelenek öncesi düzeyin egoist bakış açısından, grup değerlerini ve kurallarını, bilişsel açıdan tanıma düzeyine geçiş yapar. Birey, kişiler arası iyi ilişkiler kurma eğilimine yönelir. Geleneksel düzeydeki kişiler için; aile, grup ve diğer insanların beklentileri her şeyden önemlidir. Bu beklentiler yakın ve açık sonuçları düşünülmezsizin kabul edilir. Sosyal düzeni destekleme ve sadakat önemlidir. Kendi ihtiyaçları bazen grubunkilere göre ikinci planda kalır. Geleneksel düzeye geçişte en önemli bilişsel farklılık, rol alma ya da empati kurma becerisinin oluşup gelişmesidir. Birey kendisini, düşünce düzeyinde bir başkasının yerine koyar ve olaylara onun bakış açısı ile bakar.

KİŞİLERARASI UYUM DÖNEMİ (10-15 YAŞ)

Bu evrede kişiler arası uyum ya da iyi davranış; başkalarını hoşnut kılan, onlara yardım eden ve onlar tarafından beğenilen davranıştır. Kibar olarak takdir edilmek önem kazanmıştır. Bu evrede iyi vatandaş vergi öder; iyi çocuk anne ve babanın koyduğu kurallara uyar ve ona göre hareket eder. Geleneksel düzey içinde yer alan üçüncü aşamada, akran gruplarıyla işbirliği gözlenir. İyi davranış, başkalarına yardım etmek ya da onları mutlu etmektir. Başkaları tarafından onay görmek, iyi çocuk olmak önemlidir. Benmerkezciliğin azalması ve somut işlemler dönemine girilmesiyle, olaylara başkaları açısından bakabilme özelliği kazanılır. Ahlakî yargılarda başkalarının hissettikleri de dikkate alınır. Ancak yapılan davranışlar sadece ceza almamak için değil, aynı zamanda başkalarını mutlu etmek için yapılmaya çalışılır. Bu dönemde davranışlar, ilk defa niyete göre değerlendirilmeye başlanır. İkinci evredeki “mutlak eşitlik”, yerini “adalet” anlayışına bırakır ve dolayısıyla üçüncü evredeki bir birey, hem kendi gözünde, hem de başkalarının gözünde iyi bir insan olma ihtiyacı hisseder. Bu dönemdeki insanlar “Hans suçludur” derler. Gerekçeleri toplumdaki insanların Hans’ı ayıplayacağı düşüncesidir.

KANUN VE DÜZEN DÖNEMİ (15-18 YAŞ)

Bu dönemde yasa ve kural yönelimi vardır. Otoriteye ve kurallara uyma ve toplumun isteklerini yerine getirme yönelimi başlamıştır. Kurallara uymanın nedeni, toplumsal sistemin–düzenin korunmasıdır. Bu dönemdeki birey öğrencinin kopya çekmemesi gerektiğini, çünkü kopya çekmenin kurallara aykırı olduğunu savunur. Birey için doğru davranmak demek, toplumsal düzeni koruma ve toplumun ve grubun refahı doğrultusunda davranmak demektir. Kural ve otoriteye itaat yerine, kural ve otoriteyi sürdürmek esastır. Bu dönemde doğru davranış, otoriteye ve sosyal düzene uygun olarak kişinin görevini yerine getirmesi olarak düşünülür. Artık, akran gruplarının kurallarının yerini, toplumun kuralları ve kanunları almıştır. Kanunlar sorgulanmaksızın izlenir. Kanunlara uymayanlar asla onaylanmaz. Bu dönemde “Hans suçludur” denir. Çünkü o kanunlara aykırı davranmıştır. Kanunlar toplumsal düzeni sağlamaya yarar. Hans toplumsal düzeni bozmuştur.

GELENEK SONRASI DÜZEY

Bu düzeyde insan yaşamı, kutsal ve evrensel bir doğru olarak algılanır ve insan haklarının gözetildiği evrensel değerler benimsenir. Ahlakî otonomiye geliştirmiş olan birey, toplumun kurallarını anlar ve kabul eder. Böylece kuralların oluşturduğu genel ilkeler birey tarafından yapılandırılabilir, kavranabilir ve gerektiğinde ilkelere bağlı olarak kuralları değiştirmeye çaba harcanarak daha iyi bir toplum oluşturulabilecek ilke ve değerlerle ilgilenilmeye başlanır.

SOSYAL ANLAŞMA DÖNEMİ (18-20 YAŞ)

Bu aşamada kanunların kullanımı ve bireysel haklar, eleştirici bir şekilde incelenir. Toplumun kanunları ve değerlerinin görelî ve topluma özgü olduğu kabul edilmektedir. Bu evredeki birey için doğru olan davranış, insanların farklı düşünce ve değerlere sahip olduğunu bilme, bu görecelî değerleri, çoğunluğun görüşüne ters düşse bile korumaktır. Bununla birlikte, bu temel haklara herhangi bir müdahale olduğu takdirde, demokratik süreçleri işleterek hakların tekrar kazanılmasını sağlamak önemlidir. Bu evredeki bireyin, toplumun üstünde bir bakış açısı vardır. Kanunlar, sosyal düzeni korumak, temel yaşama ve özgürlük haklarını güvence altına almak için gerekli görülür. Kanunlara, çoğunluğun haklarını koruyacağı ve herkesin refahı için uyulur. Eğer kişinin ihtiyaçları ile toplumsal kanunlar arasında bir çatışma ortaya çıkarsa, adaletli olmayan yasalara boyun eğme yerine, bunları değiştirmeye çalışma doğru kabul edilir. Bu dönemde “Hans suçludur” denir çünkü insanlar toplum içinde birbirlerinin eşyalarına (özel eşyalarına) saygı göstermek zorundadırlar.

EVRENSEL AHLAKİ İLKELER DÖNEMİ (20 YAŞ VE ÜZERİ)

Altıncı evrede hayatın değeri, her türlü kişiler arası ilişkiden ötede, zorunluluk olarak kabul edilir. Bu evrede evrensel etik ilkelerine yönelim vardır. Söz konusu hayatın değeri olduğunda bunun kime ait olduğu, ne tür bir ilişki, yakınlık veya sözleşme çerçevesinde olduğu önemli değildir. Beşinci evredeki birey sosyal çıkarlarını düşünürken, altıncı evredeki bireyindüşüncesinde, mantıkî bir kavrayış, evrensellik ve tutarlılık vardır. Altıncı evredeki birey, insanların sonlu varlıklar olduğunu ve onlara, bu gerçek bağlamında davranılması gerektiğini düşünür. Hayatın değeri, her türlü kişiler arası ilişkiden öte görülür. Bu evredeki bireylerin sahip olduğu ahlakî inançlar, çoğu zaman toplumdaki çoğunluk tarafından kabul edilen sosyal düzenle çatışma halindedir. Bu dönemde Hans suçsuz olarak görülür. Çünkü insan hayatı her şeyden önemlidir. Bir insanın hayatı söz konusu olduğunda, hırsızlık yapılabilir.

Kohlberg’in bahsedilen bu ahlakî gelişim evreleri bazı niteliksel özellikler gösterdiğini söylemek mümkündür: Gelişim evreleri adım adım birbirini izlemektedir. Örneğin, ikinci evrenin bencil bireyi dördüncü evreye atlayamamaktadır. Yetişkinlerin çoğunluğu muhtemelen dördüncü evrede bulunmaktadır, ancak bazılarının beşinci ve altıncı evreye doğru gelişmeleri de söz konusudur. Yaş, her zaman gelişim göstergesi değildir. Bazı gençler yetişkinlerden daha yüksek evrelere ulaşabilmektedir. Bilişsel gelişim ahlakî gelişim için gerekli, ancak yeterli değildir.

KAYNAKÇA

1) Kohlberg’in Bilişsel Ahlak Gelişimi Teorisi: Ahlak ve Demokrasi Eğitimi – Dr. Nermin ÇİFTÇİ - Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi

2) Kuşakların Ahlakî Değerleri Birlikte Öğrenmesi: Kohlberg’in Ahlakî Gelişim Kuramı Açısından Bir Değerlendirme – Doç. Dr. M. Akif KILAVUZ ve Dr. İbrahim GÜRSES – Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Kaynak: www.pedagojidernegi.com